

TÜRKİYE'DE SİBİRYA TÜRK TOPLULUKLARININ HALK EDEBİYATI HAKKINDA YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BİR BİBLİYOGRAFYA DENEMESİ

Doğın ÇOLAK ¹

ÖZET

Bu çalışmada Sibiryada yaşayan Türk Topluluklarından Saha, Tuva, Hakas, Altay ve Şorlar üzerine Türkiye'de yapılmış halk edebiyatı çalışmaları alfabetik olarak künye şeklinde sıralanmıştır. Sonuç kısmında sayısal verilere dayanarak Sibirya grubu Türk boylarının halk edebiyatı çalışmalarının analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Saha, Tuva, Hakas, Altay, Şor.

---

¹ Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, doğan_colak (at) hotmail.com

A STUDY OF BIBLIOGRAPHY ABOUT FOLK LITERATURE STUDIES OF TURKIC PEOPLE OF SIBERIAN IN TURKEY

ABSTRACT

In this study folk literature studies on Turkic people living in Siberia Sakha, Tuva, Khakassia, Altai and Shors in Turkey were alphabetically listed as bibliographical tagging. In the conclusion part, folk literature studies of Turkish people of Siberian group were analyzed based on the numerical data.

Keywords: Sakha, Khakas, Tuva, Altai, Shor

Çolak, Doğan. "Türkiye'de Sibirya Türk Topluluklarının Halk Edebiyatı Hakkında Yapılmış Çalışmalar Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi". *Siberian Studies (SAD)* 1.3 (2013): 61-70.

Çolak, Doğan. "Türkiye'de Sibirya Türk Topluluklarının Halk Edebiyatı Hakkında Yapılmış Çalışmalar Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi". *Siberian Studies (SAD)* 1.3 (2013): 61-70.

Ülkemizde Sibirya’da yaşayan Türk halkları üzerine yapılan çalışmalar, diğer Türk halkları üzerinde yapılan çalışmalara oranla oldukça azdır. Sibirya Türk toplulukları, bir çalışma alanı olarak, kâşiflerini bekleyen zengin kültürel unsurları bünyesinde barındırmaktadır. Özellikle destan ve destancılık geleneğiyle göze çarpan Sibirya Türk toplulukları, diğer halk edebiyatı türlerinde de zengin malzemeye sahiptir. Ancak bu malzemenin Türkiye’deki araştırmacıların ilgisini yeterince çektiğini söylemek zordur.

Bu çalışmamızda Türkiye’de Sibirya Türk topluluklarından Altay, Hakas, Saha, Tuva ve Şorlara ait halk edebiyatı üzerine yapılan çalışmaları künye şekliyle derledik. Derlenen kaynaklar alfabetik sıraya göre sıralanmıştır. Taranan kaynaklarla ilgili hususlara sonuç bölümünde değinilmiştir.

Türkiye’de Sibirya Türk topluluklarının halk edebiyatları hakkında Yapılan çalışmalar şunlardır:

AÇA, Mehmet (1997), “Altay Türklerinin Kahramanlık Destanı : Alıp Manas”, *Millî Folklor*, C 5, S 9, s. 109-111, Güz,.

AÇA, Mehmet (1999) “Tuva Türklerinin Destancılık Geleneği Hakkında Birkaç Söz”, *Türk Kültürü*, 434, s.53-57, Haziran

AÇA, Mehmet (2002) “Tıva Türklerinin Alkışları (Algış-Yöreel) Üzerine Notlar”, *Millî Folklor*, C.7, S 56, s. 166-178, Kış

AÇA, Mehmet (2002), “Şamanlığa Geçişteki Ölüp Dirilme Ritüelinden Türk Destanlarındaki Ölüp Dirilmeye”, *Millî Folklor*, C 7, S 54, s.75-85, 2002.

AÇA, Mehmet (2004) “Tıvalı Destancıların Bazı Kalıplaşmış İfadeleri Üzerine”, **Prof. Dr. Abdurrahman Güzel’e Armağan**, Gazi Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, s.95-107

AÇA, Mehmet (2004), “Tıva Türklerinin Ölüm ve Defin Sonrası “Destan Anlatırma” Geleneğinden Türkiye Türklerinin Ölüm ve Defin Sonrası Bazı İnanış ve Uygulamalarına”, TİKA I. Uluslararası Türkoloji Sempozyumu, 31 Mayıs-4 Haziran 2004, Kırım-Ukrayna.

AÇA, Mehmet (2004), “Tıva ve Şor Destanlarında Ölüm” Uluslararası Türk Kültüründe Ölüm Sempozyumu”, 25-26 Kasım 2004

AÇA, Mehmet, (2001), "Yırtışlık Destanının Sibirya (Tümen) Türkleri Eş Metnindeki Olağanüstü Yardımcı Kahramanlar Motifi Üzerine Bir Deneme", *Millî Folklor*, C.7, S.51, s.65-74, Güz,.

AKTAŞ, Erhan (2007), Hakas Kahramanlık Destanı Han Orba (İnceleme-Metin), Danışman: Y.Doç.Dr. Muvaffak Duranlı, Yüksek Lisans

AKTAŞ, Erhan (2013) Hakas Türkleri Destan Kahramanları Üzerine Bir Araştırma: İNCELEME-Metin / A research on epic heroes of Khakass Turks: Analyze-text, Danışman: PROF. DR. ÂLİMCAN İNÂYET, Ege Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora

ARAS TOKTAŞ, Hayat (2006), Tuvaca "Alday-Buuçu" Destanının Dil Yönünden İncelenmesi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Ölmez, Yüksek Lisans

ARÇIN Salih Mehmet (2009), Tuvaca Bir Destan: Haan-Tögüldür, Danışman: Prof. Dr. Emine Güroy-Naskali, Yüksek Lisans

ARIKOĞLU, Ekrem (2003), Hakas Edebiyatı, Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, 25 TCKB, Ank.

ARIKOĞLU, Ekrem (2007), Buyan Borbaanay. Tuva Destanları. Vol. 887. Türk Dil Kurumu

BAPAEVA, Janyl Myrza (2008), Tuva Kamlarının Alkışları (İnceleme - Metin - Aktarma). Yayınlanmamış Yüksek Tezi. Ankara. Gazi Ü, Dan: Ekrem ARIKOĞLU.

BEKKİ, Selahaddin (1996), "Altay Kayçıları ve Topşuur", Türk Kültürü, Haziran, s. 56-60

BEKKİ, Selahaddin (2001), Altay-Türk Destanı Maaday-Kara: İnceleme-Metin, Danışman: Prof.Dr. Bilge Seyidoğlu, Doktora.

BEKKİ, Selahaddin (2002), "Altay Türk Destancılık Geleneği ve Maaday-Kara Destanı", Türkler, s. 569-579

ÇELİK, Ş. Ülkü, (2001) "Manas ve Maaday-Kara'da Sayılar", *Millî Folklor* C.7, S. 50, s.52-57, Yaz,

ÇELİK, Ülkü (1994) "Altay Bilmecelerinden Örnekler", *Millî Folklor*, C.3, S. 21, s.81-84, Bahar

ÇOLAK, Doğan (2013) “Saha Türklerinin Bilmeceleri”, VI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 4-7 Aralık 2013

Demir, Ercan (2001), Hakas Kahramanlık Destanlarından Altın Taycı (İnceleme-Metin-Aktarım), Danışman: Y.Doç.Dr. Ekrem Arıkoğlu, Yüksek Lisans

DEMİR, Nurettin (1997) “Bir Tuva Masalının Türkiye Türkçesine Aktarılması”, **Sibirya Araştırmaları**, İstanbul: Simurg Yayınları, ss. 379-389

DİLEK, İbrahim (1996) “Altay Bayramları”, Yayına Hazırlayan: Sadık Tural, Elmas Kılıç, **Nevruz ve Renkler**, Ankara, s. 331-337

DİLEK, İbrahim (1996) “Altay Türklerinde Çocuğun Doğması ve Doğum Günü Kutlamalarına Dair Bazı İnanışlar”, *Bilig*, S. 1, Ankara, s. 51-55.

DİLEK, İbrahim (1996) “Altay Türklerinin Atasözleri”, *Türk Dünyası*, S.1, Ankara, s. 107-121.

DİLEK, İbrahim (1996) “Tıp Oyunu ve Bir Altay Masalı”, *Bilig*, S. 2, s. 117-121, Ank.

DİLEK, İbrahim (1996), Altay-Türk Destancılık Geleneği ve Er-Samır Destanı, Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

DİLEK, İbrahim (1997) “Altay Türk Kayçılık Geleneği ile Türkiye’deki Aşık Tarzı Şiir Geleneği Arasındaki Benzerlikler”, neşreden: E. Gürsoy-Naskali, **Sibirya Araştırmaları**, Simurg Yayınevi, İstanbul

DİLEK, İbrahim (1997) “Altay Türklerinde Halk İnanışları”, *Bilig*, S. 3, Ankara, s. 96-186

DİLEK, İbrahim (1997) “Altay Türklerinin Atasözlerinde At”, *Milli Folklor*, S. 34, Ankara, s. 63.

DİLEK, İbrahim (1997) “Altay-Türk Folklorunda ve Atasözlerinde At”, *Milli Folklor*, S. 36, s. 60-66. Ank.

DİLEK, İbrahim (1998) “Altay Edebiyatı”, *Türk Dünyası El Kitabı* C. IV, s. 451-483

DİLEK, İbrahim (1998) "Altay Türk Kayçılık Geleneği ve Kayçı N.U. Ulaşev", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, s. 309-361

DİLEK, İbrahim (1998) "Destancı (hikâye)", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, s. 479- 485 (Aktarma)

DİLEK, İbrahim (2003), *Altay Destanları I*, Ankara: TDK Yayınları,

DİLEK, İbrahim (2003), *Altay Masalları*, Danışman: Prof.Dr. İsa Özkan, Gazi Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi

DİLEK, İbrahim (2007), *Altay Destanları II*, Ankara: TDK Yayınları,

DİLEK, İbrahim (2008), "Altaylardan Anadolu'ya Bir Yemek, Bir Oyun ve Bir Ölüm Geleneği Üzerine", **Ahmet Bican Ercilasun Armağanı**, (Editör: Ekrem Arıkoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara, s. 628.

DİLEK, İbrahim (2010), "Sibirya Türk Destanlarında Kahramanın Yeraltı ve Gökyüzü Dünyalarıyla İlişkileri Üzerine Bazı Tespitler", *Millî Folklor*, 2010, Yıl 22, Sayı 85

DİLEK, İbrahim, (2003) "Altay Edebiyatı", **Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi** (Düz. Nevzat Kösoğlu), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.

DURANLI Muvaffak (2004), *Yakut Efsaneleri*, Danışman: Prof.Dr. Fikret Türkmen, Doktora,

DURANLI, Muvaffak (2006), "Saha Türklerinin ve Sibirya'nın Diğer Halklarının İnanç ve Efsanelerinde Çiçek Hastalığı", *Millî Folklor*, 2006, Yıl 18, Sayı 70.

DURANLI, Muvaffak (2010), *Saha (Yakut) Büyü Masalları*, Konya, Kömen Yay.

DURANLI, Muvaffak. "Saha Türklerinde Efsane Kavramı ve Sınıflandırma Çalışmaları" *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 303.

ERGUN, Metin (2012), *Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh*, Ankara: TDK Yay.

ERGUN, Metin (1993), “Hakas Haycıları ve Haycılık Sanatı”, *Millî Folklor*, 19: s.13-18, 1993

ERGUN, Metin (1996), “Hakas Haycıları”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 1/1996

ERGUN, Metin (1998), Altay Türklerinin Kahramanlık Destanı: Alıp Manas, Kültür Bak. Yay.

ERGUN, Metin; AÇA, Mehmet (2004), Tıva Kahramanlık Destanları I Ankara: Akçağ

ERGUN, Metin; AÇA, Mehmet (2005), Tıva Kahramanlık Destanları II Ankara: Akçağ

ERGUN, Metin (2006), Şor Kahramanlık Destanları, Akçağ Yay., Ankara.

ERGUN, Pervin, “Altay Destanlarında ve Anadolu Türk Masallarında Tastarakay-Keloğlan”, *Millî Folklor*, C. 9, S. 68, s. 78-84

ERGÜN, Metin (2004) “Oloñho ve Oloñhosut”, **Prof. Dr. Abdurrahman Güzel’e Armagan**, Ankara 2004, 341-356.

ERSÖZ Murat (2009) Saha (Yakut) Türklerinin Culuruyar Nurgun Bootur Destanı, Danışman: Prof. Dr. İsa Özkan, Gazi Üni., Sos. Bil. Ens., Doktora,

GÜL, Veli (2008), Altayca Almış Kaan Destanı (giriş-metin-altarmadizin), İstanbul, Danışman: Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali, Yüksek Lisans Tezi

GÜNER DİLEK, Figen (2007), “Altay Türkçesinde Ölüm Kavramını Anlatan Sözcükler ve Söz Kalıpları”, *Bilig*, Yaz-2007, sayı 42, s. 177-190.

GÜRSOY NASKALİ, Emine (1999) Altay Destanı Maadaykara, İstanbul

ILGIN, Ali, (2005), Hakas Kahramanlık Destanı “Kara Kuzgun”, (Hacettepe Üniversitesinde Yüksek Lisans Tezi,

KABA, Ali (2011), Altay, Tuva, Hakas ve Şor Destanlarında At Motifi Üzerine Bir İnceleme, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Salahaddin Bekki, Yüksek

Lisans.KİLLİ, Gülsüm (2000), "Hakas Sözlü Edebiyatında 'taxpax'", *Milli Folklor*, S.48, Kış, Ankara, 72-83.

KİLLİ, Gülsüm (2001), "Altın Ergek Destanı II: Altay Varyantı", *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C.III, Güz 2001, S.2, Ankara: KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı, 107-128.

KİLLİ, Gülsüm (2003), "Hakas Türkçesinde Tabu Sözcükler ve Örtmece (Euphemism)", *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu*, Ankara, 5-7 Mayıs 2003

KİLLİ, Gülsüm (2003), "Hakas Türklerinde Bir Yeni Gün Versiyonu: Çıl Pazı", *Türk Dünyasında Nevruz Paneli, Hacettepe Üniversitesi Nevruz Kutlamaları*, Beytepe, 21 Mart 2003, Ankara.

KİLLİ, Gülsüm (2009), "Hakaslarda Destancılık Gelenegi I: Araştırma Tarihi ve Kaynaklar", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2009, C. 6, S. 1, s. 16-29.

KİLLİ, Gülsüm. (2000). "Altın Ergek Destanı I: Şor Varyantı", *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C.II, Güz 2000, S.2, ss. 169-190.

KİLLİ, Gülsüm; VASİLYEV, Yuriy; KİRİŞÇİOĞLU, Fatih (1996), *Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

KİRİŞÇİOĞLU M. Fatih (1998), "Saha (Yakut) Türkleri Edebiyatı" *Türk Dünyası El Kitabı* (Türkiye Dışı Türk Edebiyatları), c. IV, Ankara, 1998, s. 501-512.

KİRİŞÇİOĞLU, M. Fatih (2007), "Er Sogotox Destanının Kurgusu" *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 27-30 Kasım 2007*, Ankara

KİRİŞÇİOĞLU, Fatih (1992), "Yakutların Menşei Üzerine Bir Destan Metni", *Milli Folklor*, C. 2, Sayı 15, s. 16-18, Ank.

KİRİŞÇİOĞLU, Fatih (1998), "Er-Soğotox Efsanesindeki Motifler", *Bir Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi Prof.Dr.Kemal Eraslan Özel Sayısı*, sayı 9-10, İstanbul 1998, s.433-438 (III.Uluslar Arası Türk Kültürü Kongresi, Ankara 25-29 Eylül 1993)

KİRİŞÇİOĞLU, Fatih (1999), "Saha(Yakut)ların Naara Suox Fıkra Tipi ile Nasreddin Hoca'nın Karşılaştırılması", *Gazi Ü Eğitim Fak. Nasreddin Hoca Sempozyumu* (Baskı: Ankara 1999, s.669-673.

KİRİŞÇİOĞLU, Fatih (2003), “Olonkho Metinlerinin Toplanması ve Araştırılması”, *Selçuk Ü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun'a Armağan, sayı 13, Bahar 2003, Konya, s.227-233.

KİRİŞÇİOĞLU, M. Fatih (2002), “Saha Türk Destanı-Oloñxo”, I.Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu, Ankara Ü DTCF, 8-10 Mayıs 2002.

KİRİŞÇİOĞLU, M. Fatih (2007), Saha Türklerinin Atasözleri (İnceleme-Metin), Nobel Yay., Ankara.

MACİT, Ümmügülsüm (2000), Hakas Kahramanlık Destanlarından Han Mirgen, Danışman: Y.Doç.Dr. Ekrem Arıkoğlu, Yüksek Lisans,

ÖZERGIN, Kemal (1982), “Sahalar'da Destan Olonho”, *Kardeş Edebiyatlar* S.3, s.32-35,

ÖZKAN, Fatma (1997), Altın Arıç Destanı, Bilig Yay., Ankara.

ÖZTÜRK, Göksel, (1997) “Tuba-Kiji Bilmecelerinin Türkiye Türkçesi Bilmeceleriyle Karşılaştırılması”, **Sibirya Araştırmaları**, İstanbul:Simurg Yayınları, 1997, ss. 179-194

SOLAK SAĞLAM Mehtap (2012), Yakut (Saha) Masalları Üzerine Bir Dil İncelemesi (Giriş, İnceleme, Metinler, Dizin), Danışman: Prof. Dr. Gürer Gülsevin, Doktora,

ŞAHİN, H. İbrahim, “Tıva Kahramanlık Destanları I-II”, *Millî Folklor*, C. 9, S.68, ss. 235-236

TINDIKOVA, N. N., (2004) “Altay Kahramanlık Destanındaki Kadın İsimlerinin Dil Bakımından Tahlili” Çev. Hanzade Güzelova, *Bilig*, Yaz, s. 23-35, Ankara

TÜRKER, Ferah (2011), Altay Türklerinin efsaneleri (inceleme-metin), Danışman: Prof. Dr. Fikret Türkmen, Doktora,

YILDIRAN, İbrahim (1997), “Eski Sibirya-Altay Bölgesi Kayakçılığının Hippopot (At Ayaklı)lar Efsanesi İle İlişkisi”, **Sibirya Araştırmaları**, İstanbul: Simurg Yayınları, ss. 225-232

Sonuç

1. Taranan kaynaklarla ilgili sayısal veriler şöyledir:

a. Yüksek lisans tezi olarak Altaylara ait 3, Hakaslara ait 5 ve Tuvalara ait 3 tezle birlikte toplam 11 tez tespit ettik. Doktora tezi olarak Altaylara ait 3, Hakaslara ait 1, Sahalara ait 3 tezle birlikte toplam 7 tez bulduk.

b. Makale ve bildiri olarak kaleme alınmış kaynakların 21 ‘i Altaylara (biri aktarma), 8’i Hakaslara, 11’i Sahalara ve 9’u Tuvalara aittir.

c. Tüm bunların yanı sıra Altaylara ait 4, Sahalara ait 4, Hakaslara ait 1 ve Tuvalara ait 3 kitap bulunmaktadır.

ç. Şorlar üzerine bir makale ve bir kitap vardır. Bunların haricinde Şorların halk edebiyatından iki makalede daha bahsedilmiştir.

d. 4 çalışmada birden fazla Türk topluluğuyla ilgili konular ele alınmıştır.

e. 1996 yılında İstanbul’da tertiplenen Sibirya Araştırmaları Sempozyumuna ait bildirilerden de 4 tanesi halk edebiyatı konularını içermektedir. Bu çalışmalara yukarıda tek tek yer verilmiştir.

f. Taradığımız kaynakların sadece bir tanesi 1990 yılından önce yazılmıştır. 1990-1999 yılları arasında 29; 2000-2013 yıllarında ise 52 çalışmaya rastladık.

2. Destan ve destanlarla ilgili yapılan çalışmaların fazlalığı ilk bakışta göze çarpmaktadır.

Türkiye’deki diğer Türk toplulukları üzerine yapılan çalışmalar göze önüne alındığında, Sibirya’da yaşayan Türk toplulukları üzerine yapılan çalışmaların azlığını ve yetersizliği anlamak zor olmayacaktır. Dileğimiz, Sibirya Türk topluluklarının sahip olduğu zengin malzemenin araştırmacıların ilgisini çekmesi ve bu malzemenin ivedilikle işlenmesidir.